



A felvidéki magyar habitus és fejlődésének hátterei

XIV. rész

„Nyitra kedves Nyitra, te magasságos Nyitra! Hol van ama idő, hol van ama idő, mikor virágozál? Nyitra, kedves Nyitra, te szlovák anyácska! Ha rád tekintek én, sírnom muszáj vala.” Ekképpen búsul Ludovít Stúr a szlovákság 19. századi legjelentősebb nemzetébresztője, nyelvújítója az 1830-as években írt versében Nyitra városának állapota fölött.

A tizenkilencedik század elején a püspöki székhely Nyitra a hivatalos latin nyelv állami fődéme alatt magyar, német, szlovák lakosságot tömörített falai között. Az egyházi tekintély, az ezeréves püspökség, láthatóan uralta a várost. A földszintes és ritkán egy emelet magasságig emelkedő polgárházak fölé a templomok súlyos tömegükkel magasodtak. E hatás minden osztrák magyar kiegészítés utáni polgárvárosi fejlődés, illetve a második világháború utáni szocializmus kori gombaszerű tömbházépítés ellenére máig érzékelhető a városon. Annál fokozottabb lehetett a hatás a tizenkilencedik század elején, V. Ferdinánd királyunk uralkodása idején, amikor Stúr Nyitrára látogatott. A város élte a Magyar Királyság-beli, álmos, tömjénfüstillatú kilencedik évszázadát. Nemzetiségi ellentéteknek se híre se hamva még ez időszakban. A város falai között és a város környékén élő nemzetiségek ajkán, szokásvilágában több ősiség él, mint amelyet Ludovít Stúr csupán a szlovák népelemnek kíván odaítélni e városban és környékén. Ám ezen versével is, melyből a fentebb írott sorokat idézem, elindul egy lassú de fokozatos szlovák nemzetébresztő, nemzettudatosodó mozgalom Nyitrán és vidékén, tehát Zoboralján is, mely szlovák nemzetépítő dogmává női ki magát a huszadik század folyamán. Csehszlovákia 1918-as megalakulása után a szlovákság az ősi szláv gyökerekre hivatkozva – Nyitrát Pribina és Szvatopluk szláv fejedelmek vélt központjaként tartják számon – a várost és a várat, Nyitrát szellemi, kulturális és nem utolsó sorban nemzeti fellegvárává akarja megtenni. A szláv gyökerek nyitrai kutatása és a szlovák jelleg kiépítése sokszor egy délibáb hajszolását idézte, mely révén a város épített és szellemi öröksége pótolhatatlanul csonkult. A városrendezési beavatkozások a dél-francia borvidéki kisvárosokat idéző Nyitrából egy szürke szocialista járási székhelyt teremtettek. Nyitra város szlovák nemzeti

fellegvárnak való kiépítése megtizedelte a zoborvidéki magyarság, egy kultúrahordozó nép sorait.

Felmegyek a hegyre, lenézek a völgybe – zoborvidéki népdal. Kodály szerint a legelterjedtebb archaikus dallamunk Nyitra vidékén, amelyet dolgozatában egy cseremiszt dallammal rokon dallamként mutat be. A vidék magyar települései közül mindenhol ismerték. Ág Tibor népdalgyűjtőnk adatai szerint 1951 és 2003 között Zoboralján 29 változatát sikerült feljegyezni. Vikár László csuvas gyűjtése egy közelebbi változatot is ismertet, mint Kodály cseremiszt dallamtípusa. A dallam vitathatatlanul a belső-ázsiai, honfoglalás előtti létünk napjainkig megőrződött öröksége Zoboralján. Eleje azon sor népdalnak, hagyománynak, népszokásnak melyek az e vidéken azóta eltelt évszázadok magyar életét hivatottak bizonyítani.

A szlovák jelleg kiépítése Nyitrán a huszadik század folyamán Nyitrát és vidékét fokozatosan egynyelvűségekre ítéli. A szlovák nemzetépítők a Nyitra vidéki magyar népelemet olyan erdőnek tekintik, amelybe fáért lehet járni, de abba új fát ültetni nem szükséges. Magyar alapiskolába írathatjuk gyermekünket, de vidékünkön csupán szlovák tannyelvű középiskolában, illetve felsőoktatási intézményben, egyetemen tudja folytatni a tanulást. Kivétel ez alól a több mint két évtizede Alsóbodokon megnyílt magyar tannyelvű szakközépiskola. Nyitrán 1954-ig működött magyar tannyelvű gimnázium, amíg a hatóságok meg nem szüntették. A 2004-ben Alsóbodokon nyílt oktatási intézmény megkésett, egyszeri fecskéként érkezett e vidékre. Diákjainak zömét Párkány, Ujvár, Dunaszerdahely környéki fiatalok teszik ki, nem helyiek

A szlovák népelemet tekintették, tekintik a Nyitrai ószlávok „jogfolytonosának”. Ezért Nyitra a jelen korban is a szlovákok városa kell hogy legyen – ez az alapgondolat. Ez okozta minden bizonnyal a hetvenes években a Nyitrától északra lévő magyar falvak, Vicsápapáti, Nyitraegerszeg, Menyhe és Béd magyar iskoláinak karhatalom általi önkényes megszüntetését. A zoborvidéki magyarság testi, fizikai bántalmazásnak nincs kitéve, ám a szláv jelleget állandóan hangoztató és a magyarokat nem épp kecségtető történelmi szerepbe állító iskolarendszer, megszüli a magyarokat inzultáló önjelölt „igazságtevőket”. A zoboraljai magyarok gyermekeit magukba szippantják Nyitra és Aranyosmarót szláv olvasztótégelyként működő oktatási intézményei, munkahelyei. Tulajdonképpen egész felvidéki magyarságunk ilyen, kitermelésre ítélt, szlovák nemzetépítést szolgáló erdőként van jelen Szlovákiában, ám e jelenség épp Zoboralján a legérzékenyebb, legtettenérhetőbb.

Pedig e jelenség miatt lesz szegényebb Szlovákia és Nyitra városa, annak környéke. Attól, hogy a körüle településköszorút képező felvidéki magyar tájegység, Zoboralja magyarsága az utóbbi évtizedekben a szlovák jelleg kiépítéséhez szolgál építőanyagul. Ezzel egy olyan kultúrahordozó népelem tűnik el e vidékről, mely egy ezredévig gazdagította tarkította Nyitra

vidékét és egyedivé tette azt. Számtalan olyan kultúrjelenség, egyedi jegy, sajátosság, melynek zoborvidéki magyar népelemünk a hordozója, már szlovák testvéreinkhez az életvitel-váltási, nyelvváltási és nemzetváltási okok miatt nem jut át, és így a mi fogyásunk révén velünk kopik ki.

A szlovák nemzetépítést Zoborvidéken a falum, Gímes magyar életének sorvadása, sorvasztása és a falu szlovák névformája a Jelenec körül kerített, szervezett élet kapcsán bővebben taglaltuk az előző négy írásom keretén belül. Ám épp mai írásomban szeretném újra megemlíteni a Matica Slovenská nemzetépítői által támasztott Jelencek név alatt futó falumbéli szlovák mozgalmat. Említettem volt, hogy a Jelencek jelenség valamennyire tükrözte az asszimilációs, nemzetváltó folyamatokat Gímesen, ám kifejtettem, hogy kéz a kézben meggyorsítója is volt a magyarjaink elszlovákosodásának falumban, s azok példás szlovákká való nevelésében. A keretein belül szlovák néprajzot ápoló fiatalokat vezetőjük szláv emlékhelyekre, Dévényre a Balaton melléki szláv fejedelmi központnak tartott Zalavárra utaztatja, hogy ott szlovák zászlókkal felvonulva emlékezzenek meg a Nagy Morva Birodalom-béli ősszláv múltra. Nem kell mondanom, hogy téve ezt a Matica Slovenská nemzetépítő földeme alatt. A sors fintora, hogy elszlovákosult magyar szülők gyermekeit utaztatják így akik még viselik a Borbély az Elgyütt, Gál, Molnár nevet. S annál megmosolyogtatóbb e jelenség, hogy Gímesen máig emlegetik az idősebbek, hogy ez olyan magyar falu volt annak idején, hogy az ötvenes években egy Budapesti kiránduláson Cúkor Laci bácsi többet tudott mondani a Pestre látogató gímesieknek a Hősök terén lévő magyar vezérekről uralkodókról, mint maga az idegenvezető, mire az elcsodálkozott a viseletes parasztokon és megkérdezte: Honnan vannak maguk, hogy így ismerik a történelmet? Lehet a Zalavárra utaztatott gímes szlovák gyerekek sok esetben a falumban felemlített parasztemberek utódai.

Zoboralja egészére kivetülő elszlovákosító hatása is van e mozgalomnak. Első olyan csoportosulás Zoborvidéken, mely immáron nem csupán gyermek, de ifjúsági és felnőtt szinten is foglalkozik a szlovák népi kultúra Zoboraljára való behozatalával és annak kellő átadásával, ápolásával.

A gazdag magyar néprajz, néphagyományok révén a zoboraljai falvak kedvelik, előszeretettel fogadják s élvezik a helyi hagyományőrző csoportok fellépéseit, műsorait a falvaik kultúrműsorainak és ünnepélyeinek keretén belül. Mivel e magyarság gyermekeinek tetemes része az utóbbi két és fél évtizedben szlovákká lett nevelve, a néprajz szeretetét e falvainkban támadó új szlovák generációk is örökölték és igényelték, igénylik. Természetesen azáltal, hogy szlovákká lettek nevelve, a folklór, a népdal, néptánc sokkalta kedvesebb számukra, ha szlovák. A Jelencek folklórcsoport így mind gyakrabban lett meghívva Zoboralja elszlovákosuló, újszlovák közösségekkel rendelkező falvaiba. Programjaikat falvainkban működő szlovák vállalkozók is kezdték igénybe venni.

Említésre érdemes a szlovák jellegnek a Jelencek mozgalom általi terjesztésére azon eset, amikor egy Pogrányi vállalkozó és étterem-tulajdonos az étterme megnyitása kapcsán épp a Jelencek folklórcsoportot és programját rendelte meg, hogy ott, kellő népi ünnepséget kerítve a megnyitó köré, hirdesse az étterem megnyitását a Pogrányiak között. Pogrányban, hol az utóbbi népszámlálás szerint 47% a magyarok aránya a szlovák kultúrműsorok iránymegerősítést jelentenek az asszimiláció útján. Ezen iránymutatás ekképpen jelent meg: A Jelencek szlovák folklórcsoport szinte egy „kis falunyi” sokaságával Pogrányban is elhintette a szlovák népi kultúra ápolásának igényét. A gyermekek, a legfiatalabbjaink, s azok éneke tánca lélektani eszköz, pszichológiai fegyver az asszimilációs folyamatban épp azért, mert szlovákul történik. Az idősebb generációknak a magyarságában ingatag szülőnek igazolás, hogy mégis jól cselekedett mikor szlováknak nevelte csemetéjét, mivel életképesnek látja őt a szlovák nyelv akoljában. A helyi pogrányi beköltözött és elszlovákosodott szülők csemetéiket is hasonló szép programban szeretnék volna látni, mint ahogy azt a Jelencek fellépésén láthatták. Ám a hirtelen fölbuzdulás sokszor kidolgozatlan, olykor igénytelen megoldásokat szül. A pogrányi eset is ilyen lett. A pogrányi szlovákok szakértő híján (vagy lehet, hogy épp annak tanácsára) gyermekeiket a pogrányi viseletbe öltöztették – amely viselet zoboraljai és magyar – és szlovák dalokat táncokat adtak elő benne. Ezen viselet egyike azon tényezőknél, melyekkel a zoboraljai falvak lakói megkülönböztették magukat a szlovák falvak lakosaitól. Magyar viseletként tartották számon mindig is. Szlovák asszonyon csak akkor fordult elő, ha magyar ura révén, urához alkalmazkodva vette fel azt.

E véleményen vannak azon magyar asszonyok is kik a már szinte teljesen elszlovákosított Bédén egy évtizeddel ezelőtt megalapították a Bédi asszonykórust. Bédi viseletben, bédi népdalokat adnak elő. A menyecskekórus megalakulásának azon számukra fájdalmas tapasztalat volt az oka, hogy a falu szlovák fiataljai bédi viseletben adták elő a bédi lakodalmast szlovákra fordítva. Amely esetben tudták, ott a magyar népdaloknak szlovák szöveget találtak ki és az egész lakodalom szokásmenetét szlovákul adták elő. A falu időseinek kik e műsort látták keserű tapasztalat volt e hagyományhamisítás. Saját fiatalságukat, saját emlékeiket látták a színpadon szlovákra lefordítva. Még az emlékeikben sem maradhattak meg magyarnak, még azokat is megtiporták a néhai bédi lagzit szlovák nyelven bemutatók. Ám Bédéről az előzőekben írtuk, hogy milyen nemzetváltási folyamatokon kényszerült általmenni, ezért e jelenség abszurditása kívülállóként a nemzetváltási folyamatok ismeretének függvényében érthetőbb, mint azon bédieknél, kik e folyamaton általmenni kényszerültek.

Ám e néprajzi csúsztatások, mondhatnók már-már kultúrkisajátítás jelensége nem marad csupán a falvainkban újonnan alakuló szlovák amatőr folklórcsoportok szintjén. Szomorú tény, hogy a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem néprajzi szakán, tanárnőkből csoportosuló női éneklőcsoport, amolyan egyetemi asszonykórus, mely a Vranky (Varjacskák) név alatt működik, a zoboraljai viseletünket megkísérli szlovák viseletnek bemutatni. Nagyanyáink viseletével való bánásmódra érzékeny ember lévén, álmélkodva figyelem e jelenséget, mely az utóbbi évtized

szüleménye. Zoboralját a huszadik század folyamán a szlovák néprajzkutatók figyelme elkerülte, mivel magyar tájegységről volt szó. Bőven volt és van szlovák vidék ahol lehetett gyűjteni népdalt, néptáncot, népzene, tárgyi emléket, viseletet. Ennél fogva Nyitra vidéke s annak szlovák falvai is kívül estek a néprajzkutatók figyelmén. Az e vidékről származó szlovák gyűjtéseket is magyar néprajzkutatók, népdalgyűjtők végezték. Szlovák faluban a Nyitra melletti Darázsban Bartók Béla gyűjtött még az 1900-as években. A legrégebb szlovák népdalgyűjtések e vidékről épp a magyar zenekutatóknak köszönhetőek. Kodály Zoltán és Ág Tibor is összehasonlító gyűjtéseket folytattak a Zoboraljával szomszédos szlovák falvakban, ahol népdalaink variánsai után kutattak. Ám e falvakban, mivel szlovák telepek voltak, sosem dívott a mi zoboraljai viseletünk, mivel az a szlovákok szemében magyarnak számított. A mi ruhánkat a régi időkben ők nem viselték volna. Ellenben az utóbbi évtizedben a Konstantin Filozófus Egyetemen etnográfusok arra jutottak, hogy ezen összehasonlító gyűjtések révén fennmaradt szlovák népdalok előadása jobban mutat magyar viseletben, mivel a zoboraljai magyar falvak viselete gazdagabb, díszesebb, színebb, mint a környező szlovák falvaké. Ám ezzel azon hamis kép vetül a jelenlétük, a nézők felé, hogy szlovák viseletről van szó. Amit a néphagyomány nem engedett meg, azt a modern egyetemi pedagógusok a tekintélyük révén próbálják elérni. A Vranky énekcsoport az utóbbi évtizedben országos néptáncantológiákon, népdalversenyeken magyar viseletünket szlovákként hirdette. A megfontolás mely a Nyitrai egyetem professzorait, tanárnőit e kultúrkisajátításhoz vezette, valószínű abban az előremutató, iránymutató megfontolásban rejlik, hogy az egyetem magaslatából a televízió közvetítette antológiák, folklórfesztiválok erejével élve üzenjenek az elszlovákosodott magyar falvak lakosainak, hogy a nagyanyáik dédanyáik ládáiban, szekrényeiben lapuló díszes ruhát bátran viselhetik, azt bátran magukénak, szlováknak tarthatják. Tudatosítják e, hogy ezzel a zoboraljai magyar néplélekben milyen mérvű kaszavágást végeznek, vagy netán célzott, tudatos részükről viseletünk kisajátítása? A Nyitrai egyetem néprajz szakán oktató tanárnők jelen korunkban kísérik meg azon magyar előjog fölülírását, mely a zoboraljai viseletre vonatkozik. Amit a néphagyomány a néplélek a köznép szentnek, adottnak és érvényesnek tart, azt az egyetem tekintélyével körülbástyázva kísérik most bevenni.

Jancsó Badacs Károly